

İŞGALCİLİK FAALİYETLERİ VE KARABAĞ OLAYLARI

Invasion Activities and Karabakh Events

Rövşen ALİZADE¹

ÖZET

Çarlık devri Kuzey Azerbaycan topraklarını işgal ettikçe, bu topraklarda sürekli oturmak için nüfusun Ermenileştirme siyasetini de yürütmekteydi. 1828 yılı Rusya ile İran arasında yapılan Türkmen Çay antlaşmasından sonra bu durum daha sürekli ve maksatlı şekil aldı. Ermenilerin İran'dan Kuzey Azerbaycan'a göç ettirilmesi aynı antlaşmanın 15. maddesi ile tasdik edilmekteydi. 1829 yılında Edirne antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğundan da Ermenilerin yeni işgal edilmiş Kuzey Azerbaycan topraklarına göç ettirilmesi süreci başlamıştır. Ermenilerin göç istikametlerinden biri Karabağ arazisiydi. Bu antlaşma ile 84.000 ermeni Karabağ ve etrafına göç ettirilmiştir. Resmi bilgilere dayanarak söyleye biliriz ki, 1828-1830 yılları arasında Karabağ'a İran'dan 18.000, 1828'den sonra 50.000, Osmanlı İmparatorluğundan ise 84.000 ermeni göçü gelerek yerleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, Osmanlı, Ermeni göçü.

ABSTRACT

As the Tzardom invaded North Azerbaijan territories, they also executed policies of Armenization of population in order to settle continuously on this territory. After Türkmen Çay treaty signed between Russia and Iran in 1828, this situation became continuous and deliberate. Immigration of Armenians from Iran to North Azerbaijan was confirmed with article no. 15 of the same treaty. With Edirne Treaty signed in 1829 the process of Armenian immigration from Ottoman Empire to recently invaded North Azerbaijan began. One of the immigration directions of Armenians was Karabağ territory. With this treaty 84.000 Armenians immigrated towards Karabağ and its vicinity. With regard to official information we can say that 18.000 Armenians emigrated from Iran to Karabağ between 1828 and 1830, 50.000 Armenians emigrated after 1828 and 84.000 Armenians emigrated from Ottoman Empire.

Key words: Azerbaijan, Karabağ, Ottoman, Armenians emigrated.

Karabağ'ın Tarihi

Tarihi Azerbaycan arazisi olan Dağlık Karabağ, bugün Ermenistan silahlı güçleri tarafından işgal edilmiş durumdadır. Dağlık Karabağ Azerbaycan'ın merkezi kısmında mevcuttur. 1970 yılında yapılmış liste

¹ Doç. Dr. İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: rovsenali@aydin.edu.tr

oluşumuna göre Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinin 150.313 kişi nüfusu tespit edilmiştir. Vilayete, Hankenti şehri, Asgeran, Hadrut, Ağdere, Hocavent ve Şuşa bağlıdır. Tarihi Azerbaycan Albaniyasının (Aranın), Karabağ hanlığının, Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin, Azerbaycan Sovyet Respublikasının ve çağdaş Azerbaycan Cumhuriyetinin “Musiki akademisi” gibi ün kazanmıştır.

Karabağ etnografik eyalet gibi önce Kafkas Albaniyası devletinin bir parçasıydı. Sonra tüm Azerbaycan ile birlikte Arap hilafetinin esareti altına girmiş, Arap imparatorluğunun yıkılışından sonra 9-10. yüzyıllarda Saçiler devletinin, 10. yüzyılda Salarilerin, 11-12. yüzyıllarda Şaddadiler, 12-13. yüzyıllarda Atabey Eldegizler, 13. yüzyılın ikinci yarısından Hülakiler (Elhaniler) devletinin, 15. yüzyılda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin birliğine dâhil edilmiştir.

Safeviler devleti – Karabağ tarihi-etnografik eyaletinin arazisini kapsayan, merkezi Gence şehri olan Karabağ beylerbeyliğini yaptı. Görülmektedir ki, ayrı ayrı devirlerde Azerbaycan’ın devlet ve İnzibati eyalet sınırları değişse de kendine has maddi ve manevi medeniyeti ile karakterize edilen Karabağ bir etnografik eyalet gibi kendi gelişimini sürekli olarak devam ettirmiştir.

17. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın ortalarına kadar Azerbaycan’ın feodal devletlere, hanlıklara parçalanması zamanı Karabağ beylerbeyliği arazisinde Karabağ Hanlığı ve Gence Hanlığı kuruldu.

Karabağ 17 bölgeye ayrılmıştır: Sisyan, Demirci-Aslanlı, Künara, Bergüşat, Bahabyurt, Kebirli, Talış, Cavanşir, Haçın, Çilebeirt, Hırdapara Dizah, Otuz iki, İyirmidört, Karaçorlu, Verend, Dizah ve Açantürk. Karabağ kendi maddi ve manevi medeniyetinin bütün özellikleri ile tamamen Azerbaycan Türklerine mahsusudur. Karabağ halısı, Karabağ’ın giyim-kuşak türleri, el işleri Azerbaycan hudutlarının dışında Şark ülkelerinde de tanınmakta ve değer taşımaktaydı. Karabağ’da kendine has tartma ve ölçü birimi mevcut idi. Köy-tarım işleri gelişmiş geleneksel çiftçilik ve suvarma kültüründen ibaret bir şekilde gelişmekteydi.

Manevi medeniyetin en mühim sahalarında da tarihi Karabağ farklı özelliklere sahip olmuştur. 17-18. yüzyıllarda Azerbaycan edebi dilinde ses tonu kanunu yalnız Karabağ diyalektinin etkisi ile hız kazanmıştır. Karabağ şairlerini birleştiren Meclisi-Üns ve Meclisi-Feramuşan şiir meclisleri, kendi üslubu ile seçilmekteydi. Karabağ musiki okulu ise hatta bütün Doğu ülkelerinde ün kazanmıştır. Karabağ’ın baş şehri olan Şuşa, tüm Kafkasya’nın konservatuvarı olarak bilinmekteydi.

Ermenilerin Güney Kafkasya'ya Gelmeleri

Ruslar yüzyıllar önce söz konusu bölgede Ermeni devleti kurmayı planlamışlardır. 19 Mayıs 1983'de Knyaz G.A. Potyomkin II.Katerina'ya yazdığı mektupta "Fırsat bulan gibi Karabağ'ı Ermenilerin yönetimine vermek ve böylece Asya'da bir Hristiyan devleti kurmaktan" bahsetmiştir.

Ermenilerin 301 yılından itibaren Hristiyanlığı kabul etmeleri üzerine onların Zerdüştlüğü muhafazası için Sasaniler, hristiyanlığı benimsemeleri için de de Romalılar büyük baskılar yapmışlar ve II. Şapur birçok şehri yakıp yıktıktan sonra 70.000 civarındaki Ermeniye Partiya'ya sürmüştür.

V. yüzyılın son çeyreğinde İran'ın bölgedeki Ermeniler üzerinde yoğunlaştırdığı dini savaşlar sonunda da bölge, Ermenilerden tamamen temizlenmek amacıyla feodal aile reisleri uzaklaştırılmış, yerlerine Bizanslı memurlar yerleştirilmiş ve Ermeniler Trakya'ya sürülerek yerlerine başkaları getirilmiştir.

VI. yüzyıl sonlarında VII. yüzyıl başlarına kadar Bizans İmparatoru Maurice bu sürgün faaliyetini devam ettirmiştir. 639-640'larda Sasanî İmparatorluğu'nu yenerek Nahcivan'a kadar ilerleyen Araplar, 642'de Dwin'i ele geçirmiş ve 35.000 kadar Ermeniye sürmüşlerdir.

VIII. yüzyıl başlarından itibaren Araplar hakim olmakla ve bölge Arap valiler tarafından idare edilmekle birlikte, Bizanslı olan kavgalar sona ermemiş (Urfalı 1962: 33-39) ve Bizans İmparatoru II. Basile, birçok Ermeniye tarımda kullanmak ve Bulgarlarla, Macarlarla savaşmak üzere Trakya'ya, Makedonya'ya ve Teselya'ya sürmüştür.

Moğol İstilasısı sırasında birçok Ermeni, Kazan, Astrahan taraflarına götürülürken, Hulâgu Han da bir kısmını Halep, Humus, Hama ve Şam seferlerine iştirak ettirmek üzere 1250 yılında Suriye'ye götürmüştür.

1266 yılında Çukurova civarını işgal eden Memlûklar ise, kendilerine daha önce Moğollarla birlikte saldırmış olan birçok Ermeniye esir alarak Mısır'a götürmüşlerdir. Yine 1274-1275'te Çukurova'ya yeni bir sefer yapan Memlûk Sultanı Baybars, 10.000 civarındaki Ermeniye Mısır'a sürmüştür (Baghdjian : 29-31).

Osmanlı Devleti medeniyetin doruğuna çıkarken Avrupa'da veya Avrupalı'nın gittiği yerlerde 13.-14. yüzyıllarda din, mezhep kavgalarıyla veya katliamlarıyla meşgul olunmuş; haçlılar Filistin'de müslüman esirleri kılıçtan geçirirken, İspanya'da engizisyonun dehşeti ve müslüman Arapların soykırımı devam ederken, Fransa'da Kralın emriyle Protestanlar

katledilirken, İspanya ve İtalya'daki museviler, Avrupalının zulüm ve vahşetinden tam bir dinler hürriyetinin yaşandığı Osmanlı Devleti'ne sığınmışlar ve İstanbul, Selanik ve Tiberya gölü çevresine yerleştirilmişlerdir (Powel 1923: 120).

1826'da İran'la Rusya arasında yapılan savaşlarda Ermeniler Rusların yanında savaşa katılmışlar ve bilâhère 1828'de yapılan Türkmen Çayı Antlaşması'yla her iki taraf arasında göç serbest bırakılınca, İranlıların öl almasından çekinen birçok Ermeni Rusya'ya göç etmiştir.

Ruslar, Ermenileri hem İranlılara hem de Osmanlılara karşı kullanmak amacıyla bu göçmenleri Nahcivan, Revan ve Karabağ'a yerleştirmişler ve birçok kolaylığın yanı sıra buralardaki Ermenileri 20 yıl vergiden muaf tutmuşlardır. Bu avantajlar ve bölgedeki Müslümanları azınlıkta bırakmak amacıyla Erzurum, Kars ve Bayezit'ten de 70.000 civarındaki Ermeni buralara göç etmiştir (Uras 1934: 622-634).

Bundan böyle Osmanlılara karşı yapılan her harekette adı geçen yerlere sürülen veya göç eden Ermeniler kullanılmış ve 1828, 1853, 1877 – 1878 ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk – Rus çatışmalarında Ermeniler hep ön saflarda Türklere saldırmaktan kendilerini alamamışlardır.

Böylece, 1826'da İranlılara karşı Ruslarla birlikte saldırmış ve göç etmek zorunda kalmış olan Ermeniler, 1828'de de Osmanlılara karşı aynı şekilde hücum etmişler ve sınır içinden işbirliği yapanlarla birlikte 100.000 - 120.000 Ermeni savaş sonrasında Rusya'ya göç etmiştir. Bu sebeple, 1828'den önce %80'i Müslüman olan bugünkü Sovyet Ermenistanı'nın başşehri Erivan'da bu ve 1877-1878'deki 70.000, 1915-1916'daki 400.000 Ermeninin göç etmesi ve Kafkaslar'daki 400.000 veya 100.000 müslümanın sürülmesiyle Müslümanlar azınlıkta bırakılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen 1914'te Erivan'da bile Müslümanlar Ermenilere ve Ruslara göre çoğunlukta dırlar (Cathy 1989: 74).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasında 1.500.000 Ermeniye katlettiğini, 1.000.000'ünü zorla Müslüman ettiğini ve 1.000.000'ünü da sürdüğünü ileri süren Ermeniler ve Batılı destekçileri, 1.000.000'dan fazla Müslümanın Doğu Anadolu ve Kafkaslarda katledildiğini ve bir o kadarının da yerlerinden, yurtlarından edilerek sürüldüğünü göz ardı etmişlerdir. Bu sonunculardan İngilizler, Sudan'ı işgal ettiklerinde burada eli silah tutan herkesin kökünü kazımdan, 1849-1851 yıllarında İrlanda'dan gıda maddelerini dışarı çıkararak 400.000 insanı açlıktan öldürmekten ve 1841 – 1911 yılları arasında aynı İrlanda'nın nüfusunu 8.196.597'den 4.381.951'e düşürerek sadece 1846 – 1848 yılları arasında 3.000.000 İrlandalıyı açlıktan

ölüme terketmekten ve 100 yıl süren Hıristiyan işgalinde yüzbinlerce Hintliyi katletmekten kendilerini alamamışlardır. Yine Ermenilerin koruyuculuğunu yapan Fransa da Kuzey Afrika'daki Tunus ve Cezayir'in istiklâl mücadeleleri sırasında 1.000.000'dan fazla Müslümanı öldürmekten geri durmamıştır. Aynı şekilde Ermenileri destekleyen, kışkırtan ve öne süren Ruslar ise, 1878'de ve İkinci Dünya Savaşı'nda yüzbinlerce Kıırlmı Türk'ü Sibirya'ya sürmüş, Birinci Dünya Savaşı sırasında yüz binlerce Kafkas Müslümanını güneye sürmüş ve ihtilâl sonrasında da 3.000.000 insanı sürmüş veya rejime kurban etmiştir.

18.yüzyılın sonları ve 19.yüzyılın başlangıcına doğru Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yanı sıra Azerbaycan'a yönelik işgalcilik faaliyetleri hız kazanmağa başladı. İbrahim Han, Rus ordularının kumandanı R. D. Sisyanov ile Kürekçey'da (1802-1806) antlaşma imzaladı. Kürekçay antlaşması esasen, Karabağ Hanlığı yalnız Türk-Müslüman Azerbaycan toprağı gibi Rusya'ya ilhak edildi. Tarihi gerçekliğı yansıtan Kürekçey antlaşması, aynı zamanda, Karabağ'ın o cümleden bu diyarın dağlık ve aran kısmının Azerbaycan Türklerinin olduğunu ispat eden en olgun delildir.

1846 yılında arazi bölünmesi zamanı Şuşa ili yeni kurulmuş Şamahı kuberniyasına (1859 yılı, Bakü) tabi tutulmuştur. 1867 yılında Yelizavetapol (Gence) kuberniyası oluştuktan sonra Şuşa ili onun birliğine verilir ve arazisi bölünerek o bölgede üç il – Zengezur, Cevanşir, Cebrayıl illeri de oluşur. Böylece, Şuşa ili de var olan yönetimini kaybeder. Böyle bir arazi bölümü hususi amaçlı olarak yapılmıştır. Bu yapılanlar Ermenilerin yönetim sisteminde daha geniş şekilde katkısını sağladı.

Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu ve burada eski zamanlardan başlayarak farklı Türk halklarının yaşadığını Azerbaycan ve genel Türk sözlü edebiyatının muhteşem eseri *Kitab-ı Dede Korkut* da ispat ediyor. Destanda binlerce toponimik Türk adlarından bahis edilmektedir. Mesela, Ermenilerin bugün Sevan diye adlandırdığı Göyçe Gölü çevresi eski Oğuz mekânlarından biri gibi destanda zikir edilmektedir.

Moğolların ikinci yürüyüşü ve Azerbaycan işgalinin sona ermesi ile (1231-1239) Karabağ, diğer Azerbaycan toprakları gibi Ali Moğol Hanlığının (1231-1256), sonraki devirde ise Hülaküler (Elhaniler) devletinin (1256-1357) birliğindeydi. Karabağ'ın bu dönemdeki tarihi daha kapsamlı olarak öğrenilmiştir.

15. yüzyılda Karabağ Azerbaycan Karakoyunlu (1410-1467) ve Akkoyunlu (1468-1501) devletlerinin birliğindeydi. Ancak Karakoyunlular devrinde Karabağ'ın sonraki tarihinde dikkat çeken bir olay oldu. 15.

Yüzyılda eski alban hakimi Hasan Celal'in nesli Celaliler Karakoyunlu Cihan şahtan yönetimi aldı. Sonraki devirlerde Celaliler neslinin mülkü de alban feodal melikliğine (Gülistan, Ceraberd, Haçın, Verende, Dizag) bölündü. Azerbaycan'ın Safevi devletine katılmasından sonra bütün Azerbaycan topraklarının merkezileştirilmesine başlandı. 16. yüzyılın ortalarında Azerbaycan topraklarının tek devlet halinde merkezileştirilmesi sona erdi. Sonuç olarak Azerbaycan Safevi devleti, Osmanlı devletinden sonra en büyük, en güçlü Türk devleti oldu. Tabii ki, o devirde Ermenilerin herhangi etnik-siyasi üstünlüğü mümkün olan mesele değildi. Aksine, aynı devirde Azerbaycan'ın etnik ve siyasi sınırları daha aydın şekil almaktadır. Safeviler Azerbaycan'da 4 beylik oluşturur ki, onlardan biri Karabağ beyliği idi. Safevi devletinin çökmesine yaklaşık Azerbaycan toprakları İran, Rusya ve Osmanlı devletleri arasında savaşlar çıktı. Sonuçta Safevi hükümdarı III. Abbas'ı devirerek hakimiyete gelen Nadir Şah Avşar (1736-1747) onu kanuni hükümdar gibi tanımaktan imtina eden Gence-Karabağ beyliğinin Türk-Müslüman nüfusuna karşı ağır ceza tedbirleri aldı. Bu tür yöntemlerden sonra Karabağ meliklerinin gücü arttı. Nadir'in ölümüyle onun devleti parçalandı. Azerbaycan'da hanlıklar ortaya çıktı. Başka sözle Azerbaycan hanlıklarının timsalinde kendi bağımsızlığını savunmuş oldu. Eski Gence-Karabağ eyaletinin arazisinde iki Azerbaycan hanlığı – Gence ve Karabağ hanlığı kuruldu. Karabağ hanlığının temelini atan kişi, Azerbaycan'ın çok önemli devlet adamlarından biri olan Penaheli Han Cevanşir idi. Penah Han güçlendikçe meliklerin bozucu faaliyetleri arttı. Bunlara tedbir olarak savaş seçildi aksi halde devletin bütünlüğü tehlikeye girmiş olacaktı.

Ermeniler 1905 yılından başlayarak Azerbaycan Türklerine karşı kapsamlı soykırımlar yaptılar. Ermenilerin Azerbaycan Türklerine karşı soykırım siyaseti Karabağ'da daha feci şekil aldı. 1905-1906 yıllarında yaptıkları katliam ve soykırımlarla da Ermeniler yetinmedi. Ermeniler 1.Dünya Savaşının ortaya koyduğu tarihi fırsattan da yararlanarak yeniden sözde "Büyük Ermenistan" devleti oluşturmaya çaba gösterdiler. 1915 yılında Osmanlı Devletine karşı başlattıkları isyanlarda uğursuzluğa mahkûm olan Ermeniler, esas güçlerini Güney Kafkasya'da bir araya getirerek ve Çar Rusya'sının himayesine sığınarak, Azerbaycan Türklerine karşı soykırımı devam ettirmeğe başladılar.

Önce Çar hükümetinin devrilmesi (1917, Şubat), sonra ise Rusya'da Bolşeviklerin hakimiyeti ele geçirmesiyle (1917, Ekim) tüm Kafkasya'da oluşan anarşizm durumundan, uzun tarihi dönemde Rus ordusunda hizmet veren Ermeni silahlı çeteleri Taşnak-Bolşevik güçleri ile birleşerek

Azerbaycan Türklerine karşı soykırımın yeni, daha dehşetli devrini başlattılar. 1918 yılının mart ayında Bakü'de başlayan ve bütün Azerbaycan'a yayılan kapsamlı soykırım olayları Azerbaycan halkına yıllarca sağalmayacak yaralar bıraktı.

1918 yılının 28 Mayıs'ında tahminen 120 yıla kadar devam eden Rusya esaretinden sonra Azerbaycan Türkleri Kuzey Azerbaycan'da yeni bağımsız devletlerini kurdu. Kuzey Azerbaycan'ın diğer toprakları gibi, Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olan Karabağ da Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin arazisine dâhildi. Bu zaman içerisinde yeni ilan edilmiş Ermenistan Respublikası Karabağ'la ilgili esaslı olmayan iddia ileri sürdü. Azerbaycan Halk Hükümeti bu iddiaya karşı sert tepki gösterdi. Böylece, Ermeniler Karabağ'ı ele geçirmek için evvelce başlattıkları soykırımı Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde de devam ettirdiler.

23 ay yaşamış olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Bolşevik Rusya'sından gelen 11. Kızıl Ordunun süngüleri ile devrildi. Kuzey Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyeti kuruldu. Böylece, Karabağ etrafındaki olayların yeni aşaması başladı. Dağlık Karabağ'a özerklik verilmesi, Kafkasya federasyonu ve Sovyetler Birliğinin oluşturulması süreci ile paralel şekilde sürdürülmekteydi. 1922 yılının Şubatında Kafkasya komünist teşkilatlarının 1. Toplantısında S. Orconikidze'nin başkan seçildiği Rusya komünist (Bolşevikler) partisi Kafkasya Ülke Komitesi Dağlık Karabağ özerklik verilmesine dair 5 Temmuz kararının kabul edilmesi teklif edildi. Bütün bunlara rağmen, Moskova tarafından Azerbaycan'a baskı yine devam etti. Söz konusu senenin aralık ayının 22'de Kafkasya Federasyonunun İttifak Teşkilatı Dağlık Karabağ'a özerklik verilmesinin hızlandırılması hakkında özel karar kabul edildi.

Sovyetler Birliğinin oluşturulmasından sonra Kafkasya Ülke Komitesinin talepleri daha sert şekil aldı. 1923 yılının mayıs ayında Karabağ Komitesinin beyanata Güney Kafkasya Ülke Komitesi toplantısının gündemine dâhil edildi. 1 Haziranda Azerbaycan Komünist (Bolşevikler) Partisi özerkliğin proje haline getirilmesi ile ilgili kararı kabul etti. Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti hakkında Esasname ise 26 Kasım 1924 yılında yayınlandı. Bununla Azerbaycan'ın ayrılmaz kolu Karabağ suni şekilde aran ve dağlık kısımlara parçalanmış ve Azerbaycan yönetimi Karabağ'ın dağlık kısmında sonradan yerleşmiş Ermenilere özerklik statüsü vermeğe mecbur edilmiştir. Ve bu adım aynı bölgede yaşayan Azerbaycan Türklerinin istekleri göz ardı edilerek, onların hakları kaba şekilde ayaklar altına alınarak yapılmıştır. 1987 yılının Kasım ayında Garbaçov'un ekibine dahil Ermeni Profesör A.Aganbekyan Paris'te Dağlık Karabağ'la ilgili Sovyet yönetimine

teklif vererek, yeniden kurma ve demokratik ortamın bu problemin çözeceğini dile getirdi. Evvelce gizli faaliyetleri bulunan Ermeni Karabağ Komitesi ve onun Dağlık Karabağ Özerk vilayetindeki kışkırtıcı, terörcü teşkilatı “kurunk” (turna), daha sonra açık işe geçerek “Miatsum” (Birleşme) harekâtını oluşturdu. Bu harekât Ermenistan, Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti, Moskova rehberliği, SSCB ve Dünya Ermenilerinin potansiyeline güvenmekteydi. Şubat ayında İrevan’da ve Hankenti’nde ermeni milliyetçilerinin mitingler dalgası başladı. Şubat’ın 20’sinde Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti Sovyetinin toplantısına katılanlar vilayetin statüsüne bakılması ile ilgili Azerbaycan Ali Hükümetine müracaat ettiler.

Azerbaycan’ın o dönemki iktidarı ermeni milliyetçilerinin ve onların savunucularının yeni taktiği karşısında hazırlıksızdı. Şubat ayının 24’de Askeran ilinde Ermeni teröristler tarafından iki genç Azerbaycan vatandaşının öldürülmesi, 19 kişinin yaralanması da Ermenilerin planlarına uygun düşünülmüş siyasi yöntem idi. 1991 yılının Ağustos ayında SSCB’nin parçalanması süreci hız kazanmaktaydı. Ağustosun 30’da Azerbaycan parlamentosu cumhuriyetin bağımsızlığını beyan etti. Bundan 2 gün sonra Dağlık Karabağ Özerk Vilayetindeki Ermeniler Dağlık Karabağ Respublikası adlı sahte kurum oluştururlar. Ardınca Dağlık Karabağ’da Azerbaycan Türklerinin toplu şekilde baskılara maruz kalması ve topraklarından çıkarılması süreci başlıyor.

1991 yılının Kasım ayının 20’sinde Martuni ilinin Azerbaycan Türklerinin bulunduğu köylerine uçakla giden ekip Karakent üzerinde teröre maruz kalır. Azerbaycan’ın Devlet Başkanı Tofiq İsmayılov, Başbakan Yardımcısı Zülfü Hacıyev, Devlet Müşaviri Memmed Esedov, Cumhuriyet Savcısı İsmet Gayıbov, Cumhurbaşkanı Basınla İlişkiler Müdürü Osman Mirzeyev, hükümet yetkilileri Vagif Ceferov, Veli Memmedov, Gurban Namazalıyev öldüler.

26 Kasımda Azerbaycan parlamentosu Karabağ’ın Özerkliğini milli arazi kurumu gibi fes ediyor. Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinin kurulması hakkında Azerbaycan Merkezi Komitesinin 1923 yılı 7 Temmuz kararı ve Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti Hakkında Azerbaycan SSCB’in 1981 yılının 16 Haziran yasası iptal edilir. Stepanakert, Mardakert, Martuni şehirleri tarihi adları iade edilerek Stepanakert Hankenti, Mardakert Ağdere, Martuni Hocavent adlandırılır.

Ermeni güçleri 1992 yılının 25 Şubatı 26 Şubat’a bağlayan gecede bölgedeki 366. Alayın da desteği ile önce giriş ve çıkışı kapadığı Hocalı kasabasında, resmî kaynaklarına göre, 83 çocuk, 106 kadın ve 70’den fazla

yaşlı dâhil olmak üzere toplam 613 sakin öldürülmüş, toplam 487 kişiyi ağır yaralamışlardı. 1275 kişi ise rehin alınmış ve 150 kişi ise kaybolmuştur. Cesetler üzerinde yapılan incelemelerde cesetlerin birçoğunun yakıldığı, gözlerinin oyulduğu, başları kesildiği görülmüştür. Hamile kadınlar ve çocukların da maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Eski Asala eylemcilerinden Monte Melkonyan Hocalıya yakın bölgede Ermeni askeri birliklere komutanlık yapmış ve katliamdan bir gün sonra Hocalı çevresinde gördüklerini günlüğünde anlatmıştır. Melkonyan'ın ölümünden sonra, Markar Melkonyan kardeşinin günlüğünü *Benim Kadeşimin Yolu (My Brother's Road)* başlığıyla ABD'de çıkardığı kitapta Hocalı katliamını şöyle tasvir ediyor: “Bir gece önce akşam 11 civarında, 2.000 Ermeni savaşı, Hocalı'nın üç tarafındaki yüksekliklerden ilerleyerek, kasaba sakinlerini doğudaki açılışa doğru sıkıştırmışlar. 26 Şubat sabahına kadar mülteciler Dağlık Karabağ'ın doğu yüksekliklerine ulaşmış ve aşağıdaki Azeri kenti olan Ağdam'a doğru inmeye başlamışlar. Buradaki tepeciklerde yerleşen sivilleri güvenli arazide takip eden Dağlık Karabağ askerleri onlara ulaşmışlar. Mülteci kadın Reise Aslanova İnsan Hakları İzleme Örgütüne verdiği açıklamada “Onlar sürekli ateş ediyorlardı” diye konuşmuştu. Arabo'nun savaşıları daha sonra uzun zaman kalçalarında taşıdıkları bıçakları kınlarından çıkararak bıçaklamaya başlamışlar. Şu anda yalnız kuru çimenden esen rüzgârın sesi ıslık çalıyordu ve ceset kokusunu uçurması için bu rüzgâr henüz erkendi. Monte üzerinde kadınların ve çocukların kırılmış kuklalar gibi saçıldığı çimene eğilerek “Disiplin yok” diye fısıldadı. O bu günün önemini anlıyordu: bu gün Sumgayıt Pogromunun dördüncü yıldönümüne yaklaşıyordu. Hocalı stratejik bir amaç olmasından başka aynı zamanda bir oç alma eylemiydi.”

Bugünkü Ermenistan cumhurbaşkanı ve savaş süresinde Karabağ'da Ermeni güçlerine kumandanlık yapmış Serj Serkisyan'ın İngiliz araştırmacısı ve yazarı Thomas De Waal'a söylediklerine göre, “Hocalıdan önce, Azerbaycanlılar bizim şaka yaptığımızı sanıyordu, Ermenilerin sivil topluma karşı el kaldırmayacaklarını sanıyorlardı. Biz bu düşünceyi kırmayı başardık. Ve olay işte bu.”

Karabağ olayları içerisindeki önemli isimlerden biri olan Zori Balayan “Ruhumuzun Canlanması” adlı kitabında, o dönemde Azerbaycan Türklerine karşı işlenmiş olan soykırım suçundan şöyle bahsetmektedir:

“Biz arkadaşımız Haçatur'la ele geçirdiğimiz eve girerken askerlerimiz 13 yaşında bir Türk çocuğunu pencereye çivilemişlerdi. Türk çocuğunun bağırsık çağırışları çok duyulmasın diye, Haçatur çocuğun annesinin kesilmiş

memesini çocuğun ağzına soktu. Daha sonra bu 13 yaşındaki Türk'e onların atalarının bizim çocuklara yaptıklarını yaptım. Başından, göğsünden ve karnından derisini soydum. Saate baktım, Türk çocuğu yedi dakika sonra kan kaybından öldü. İlk mesleğim hekimlik olduğuna göre hümanist idim, bunun için de Türk çocuğuna yaptığım bu işkencelerden dolayı kendimi rahatsız hissetmedim. Ama ruhum halkımın yüzde birinin bile intikamını aldığım için sevinçten gururlanırdı. Haçatur daha sonra ölmüş Türk çocuğunun cesedini parça parça doğradı ve bu Türk'le aynı kökten olan köpeklere attı. Akşam aynı şeyi üç Türk çocuğuna daha yaptık. Ben bir Ermeni vatansever olarak görevimi yerine getirdim. Haçatur da çok terlemişti, ama ben onun gözlerinde ve diğer askerlerimizin gözlerinde intikam ve güçlü hümanizmin mücadelesini gördüm. Ertesi gün biz kiliseye giderek 1915'te ölenlerimiz ve ruhumuzun dün gördüğü kirden temizlenmesi için dua ettik. Ancak biz Hocalı'yı ve vatanımızın bir parçasını işgal eden 30 bin kişilik pislikten temizlemeyi başardık.”

Bu, Ermenilerin Karabağ'da yaptığı vahşiliklerden küçük bir örnektir. Şu anda geçmiş Dağlık Karabağ ve onun etrafındaki daha 7 il Ermenistan'ın işgali altında tutulmaktadır.

Kaynaklar

Baghdjian K. Kevork, *Le Probleme arménien, du négativisme turc à l'activisme arménien, où est la solution?* Montréal, Québec 1985

Carthy Justin Mc, “Armenian Terrorism, History as Poison, and Antidode”, *Ottoman Archives – Yıldız Collection the Armenian Question I*, Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul 1989

Powel Alexander, *The Struggle for Power in Moslem Asia*, New York 1923

Uras Esat, *Berlin Kongresi'ne Kadar Ermenilerin Vaziyeti*, İstanbul 1934

Urfalı Mateos Vekayi – nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162). (Terc. Andreasyan, Hrant, Notlar Dulaurier, Edouard – Yinanç, Mükrimin Halil), Ankara 1962